

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԻԳ. ՅԱՐԻ 1910

Տարեկան 15 ֆր. ոսկի — 6 ռբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 ռբ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1-50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻԻ 9, ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ՀԱՅԵՐԷՆԱԳԷՏ ՖՐԱՆՑ ՆԻԿՈԼԱՌԻՍ ՖԻՆԿ +

այիս 4ին ի Բերլին յետ դառն եւ անտանելի ցաւոց՝ զոր գնաց արտի դաժան հիւանդութեան մը կարող լեզուաբնին եւ յայտնի հայերէնագէտն Franz Nikolaus Finck, տարիներու ծաղկեալ տիոց մէջ (42 տարեկան) համբարած ծոխ մթերք մը լեզուագիտութեան: Դառնագոյն հարուած մը հազիւ թէ կրնային ընդունիլ լեզուագիտութիւնն ընդհանրապէս եւ հայերէնագիտութիւնը մասնատրապէս:

Փ. Ն. Փինկ* ծնած է 1867, Եռնիս 26ին ի Կրեֆելդ (Krefeld). տեղոյն Դիմնագիտին մէջ կ'առնու սկզբնական կրթութիւնը, զոր աւարտելով 1886ին կը մտնէ զինուորական ծառայութեան մէջ (1886, Ապր. 1), ոսկից սակայն 5 տարեկն կը ստիպուի հեռանալ (18 Յուլիս 1891) եւ քայքայեալ առողջութիւնն կազդուրելու համար երթալ Իտալիա: Այնուհետեւ կը նուիրէ ինք զինք լեզուագիտութեան, զոր կը սորվի Մինխէնի, Պարիսի եւ Մարբուրգի Համալսարաններու մէջ, եւ 1895 Մարտ 13ին ներկայացընելով յաջող քննաձառ մը՝ Ueber das Verhältniss des balt.-slav. Nominalkazents zum urindo-germanischen (ուս. Մարբուրգ, 1895) կ'ընդունի Դոկտորութեան աստիճանն ի Մարբուրգ: Եաջորդ

* Խորին շորհակալութիւնս հայերէնագէտ Տիկին Ազնէս Գեանջեցեան Փինկի, Համագոցեալի Զրոյ, որ հաճախ սիրայօժար ընդառաւ իւրեւ մեր դիմումին եւ հաղորդել ամէն կարեւոր տեղեկութիւնները իր ողջացեալ Եղբոր մասին:

տարին կը կարգուի տեղւոյն Համալսարանին համեմատական (նոյեմբ.) լեզուագիտութեան ուսուցիչ:

1900ին կ'անցնի Կառլաու Զմռանալու եւ ուսումնասիրելու համար Կառլասնան լեզուները, որ կը մնայ երկու տարի (Լէմբադին, Տփլիս): 1903 Փետր. 28ին կը կարգուի Բերլինի Համալսարանի ընդհ. լեզուագիտութեան առանձնական դասախոս (Privatdozent), մի եւ նոյն ժամանակ նաեւ Բերլինի Արեւելեան լեզուաց Սեմինարեումի մէջ ուղիական լեզուաց ուսուցիչ: 1907 Մարտ 6ին կ'անուանուի տնօրէնաւոր պրոֆեսոր Համալսարանին, իսկ երկու տարի ետքը (1909 Յունիս 17) Համալսարանին Ընդհ. Լեզուագիտութեան արտաքոյ կարգի ուսուցչապետ (ausserordentl. Professor), որ պաշտօնին մէջ կը կնիէ մանկահացուն:

Ի սկզբան, երբ չէր կոխած տաւական լեզուագիտութեան ծանապարհը, սիրած էր ընտելեան վառ հասակին քնարերգական քանաստեղծութիւնը, եւ իւր առաջին փորձերը („Gedichte“, Krefeld 1891; „Von der Riviera“, München 1891: „Ein Traumgesicht“ 1891) Իտալական ծանապարհորդութեան ազդեցութեան տակ անշուշտ, յաջող էին եւ գեղեցիկ: Բայց համալսարանական ընթացքն սակի նրաւորիչ երեւցուց իրեն համեմատական լեզուագիտութիւնը: Իւր քիչ ժամանակէն հանդիսացաւ նա կարող լեզուաբնէն մը, արժանաւոր աշակերտ մը Վիլհելմ Հոմբոլտի եւ Շտայնիմալի, զորոնք կը յարգէր մեծապէս եւ որոնց լեզուափիլիսոփայական տեսութիւններն կը ներուէր զարգացնելու իւրովի:

Հումբոլտի գաղափարականն էր երկրագնդիս բոլոր լեզուներու դասաւորութեան նարքը. այս նարքն իրեն ուսումնասիրութեան նիւթ ունէր նաեւ Շտայնիմալ: Փինկ ալ ամփոփեց իւր ոյժերն այս նարքիս շուրջը. եւ դեռ հերո՛ւ իւր դասախօսութեանց ստարկայ ընտրած էր զայն՝ որոշել լեզուաշէնքին գլխաւոր տիպերն ու նկարագիրներն եւ ըստ այնմ՝ դասաւորել ծիղագրութեամբ: Բնականաբար Փինկ բոլորովին տարբեր ենթադրութիւններով փորձեց իւր ուսումնասիրութիւնը բան յիշեալները, եւ հետեւաբար նաեւ բոլորովին տարբեր արդեանց յանգեցաւ (նմմտ. Die Klassifikation der Sprachen, 1901 եւն):

Փինկ իւր այս եւ ուրիշ գործերու մէջ սովոր էր կրկնել թէ ամէն լեզու մտաց բացատրութեան բաց ի պարզ գործիք ըլլալէ ունի սակի իմն, զօրութիւն մը միտքն շղթայակապ կաշկանդելու, բայց նաեւ զօրութիւն մը զայն բարձրաթոնիչ սուսունեցնելու: Ըստ այնմ՝ ալ ամէն լեզու թարգման է միանգամայն այդ ազգին հոգեկան զարգացման եւ հոգեկան սեպնականութեանց, որոնք եթէ ոչ ամփոփապէս, բայց յէականօ խօսակցութեան մէջ կ'արտայայտուին: Իւր այս համոզումն տանեալ տարի յառաջ ջանացած էր ապացուցանել իւր գեղեցիկ գրքին մէջ՝ *Der deutsche Sprachbau als Ausdruck deutscher Weltanschauung* (Marburg, 1899):

Բայց զինքը միայն գերմանական լեզուներն չէին որ կը նետաբրբրէին, եւ ոչ ալ նոյներուական լեզուները, թէ եւ ասոնցմէ մին՝ Հայաստանի քարքառը մանաւորապէս կը սիրէր, որուն քննութեան մատուց նաեւ քաղմարդիւն նպաստ, — այլ եւ իւր ուսումնասիրութիւններն տարուէ տարի միշտ կը տարածէր, այնպէս որ գրեթէ երկրիս բոլոր ծանօթ լեզուները մասամբ յայտնի կ'ին իրեն. ծանօթ էր սինդալերնի, գրոնլանտերէնի, չինարէնի, թուրքերէնի, գնշուներու — որոնց մէջ ապրած է ժամանակ մը — այլ եւ այլ բարբառներու, կառկասեան եւ վերջապէս արիւրիկեան ժողովրդոց շատ մը լեզուներու:

Փինկ թէ այս բոլոր լեզուները կրնար նաեւ խօսիլ, չեմ գիտեր, քայք առանց տարակուսի զանոնք կը հասկնար զրաւոր: Գոնէ հայերէնը լաւ ծանօթ էր իրեն թէ՛ զրաքար եւ թէ՛ աշխարհաքար: Ռուսահայ քարքառն ոչ միայն լաւ կը հասկնար, այլ եւ կրնար խօսիլ եւ գրել:

Իւր լեզուագիտական ծանօթութեանց տիեզերականութիւնը միայն մշտնջող տպաւորութեան տակ կրնանք յիշատակել. Վիեննայի հայերէնագէտ Պրոֆ. Փ. Միւլէրի († 1898) մահուընէ ի վեր — կը գրէ „Berliner Tageblatt“ ի թղթակիցը — գեր-

Փ Ր Ա Ն Յ Ն. Փ Ր Ն Յ Դ

մանախօս երկիրներու մէջ չէ տեսնուած գիտուն մը, որ լեզուաց ծանօթութեամբ (Sprachbegabung) համարժակի հեռուէն իսկ համեմատուիլ Փինկի հետ:

Այսպիսի տաղանդի մը դազադին առջեւ չի կրնար չողբալ քաւականութեամբ Հայագիտութիւնը մեծ կորստեանս համար: Հանգուցեալը հակառակ այն սակաւ միջոցին, երբ ծանօթացած էր հայերէնի, այնչափ օգտաւէտ հատորներ նուիրեց հայերէնի ուսման, որ իրեն մրցակից մը հագիւ թէ կրնայ յիշատակուիլ եւրոպացի հայագէտներու թուին մէջ: Պրոֆ. Փինկ պարզ ծանօթ մը չէր հայերէն լեզուի, ինչպէս ընդհանրապէս եղած են եւր. հայերէնագէտք, այլ քաջ հմուտացած էր միանգամայն հայերէն թէ՛ լեզուի եւ թէ՛ հին եւ նոր ժատենագրութեանց պատմութեան: Իւր այսպիսի բոլոր ուժովն եւ բովանդակ եռանդեամբը նուիրուած էր հայագիտութեան եւ անոր զարգացումն իրեն գաղափարական ընտրած: Իւր մեծագործ գաղափարն էր,

ներշնչում ի նարիէ Արգար Յովհաննիսեանի, նրաբիւլ եւրոպացի գիտնոց ուշադրութիւնն հայերէն ուսման կարեւորութեան վրայ եւ ի մի կէտ կենդրոնացրնել եւրոպացի հայագէտներու ոյժերը: Առ այս դիտում էր իւր խմբագրութեամբ սկսում եռամսեայ “Համդէս Հոյագիտութեան”, („Zeitschrift für armenische Philologie“) թերթը, որ, հակառակ վաղաթարշաժ՝ կենաց (3 Հոկտ. 1901—15 Ապր. 1904, ընդամենն 2 հատոր լոյս տեսած՝ ի Մարբուրգ) մեծ արդիւնք թողոյց՝ իր շուրջն իտաքեւր չիւրլմանի, Գեւգէրի, Մէլէի, Կարստի, Ս. Բուզգի եւ Շմիլի նման լեզուագէտ-բանասէր նյակապ անձինք: Բայց ժամանակը կանուխ էր. Եւրոպա տակաւին չէր պատրաստում թերթն ապրեցնելու: Սակայն միշտ անմահ պիտի մնայ Հայագիտութեան պատմութեան մէջ Փինկ իւր այս մեծ ծննդարկութեամբ:

Թերթին նետ համաժամանակ կ'աշխատէր մտեցնել եւրոպացիին Հայոց՝ նաեւ Բերականութեամբ, Մատենագրութեան պատմութեամբ եւ այլ յօդուածներով: Բայց անտարակոյս այս տեղ վկայ պիտի շառնուին Հանգուցեալին ոյժերը, եթէ անողոք մահն այնպէս շուտ չլիժագնէր անոր աւաց քաղցր արեւը:

Արդեամբք ալ, ինչպէս կը յայտնէ մեզի Հանգուցեալին հայերէնագէտ Քոյրն եւ աշխատակիցը Տիկին Ագնէս Գեանջեցեան՝ Փինկ ծրագրած է եղբի իրեն հայերէնի ընդարձակ համեմատական-քննական Բերականութիւն մը, որ սակայն կը մնայ անաւարտ իւր սկսումին մէջ՝ վաղահաս մահուամբ հեղինակողին: Հայ Բերականներու միշտ օգտակար պիտի ըլլայ անշուշտ, եթէ յաճէր հայերէնագէտ Քոյրը զոնէ մատցորդներն ի լոյս հանել:

Առանց տարակուսի Հանգուցեալին գիտութեան մատուցած ծառայութիւնը կ'ապահովեն իրեն պատուաւոր դիրք մը գիտութեան պետութեան մէջ եւ առաջնակարգ աթոռ մը Հայագէտներու կաճառին մէջ:

Բազմաթիւ գրուածներու հեղինակ է Պրոֆ. Փինկ, քանաստեղծական, լեզուագիտական եւ հայագիտական բովանդակութեամբ: Եթէ ուզենք յիշատակել այս տեղ ամէն ալ յանուանէ, երկար ցանկ մը պիտի ներկայացընէինք գեղեցիկ գրուածներու, որոնցմէ շատ ոչինչ պիտի ըլլար սակայն հայ ընթերցողին օգտուիլը: Կը բաւականանանք յիշատակել ոչ-հայագիտականներէն գլխաւորներն միայն, իսկ հայագիտականներն ստանձնին թուել յանուանէ:

Ոչ-հայկականք քացի վերոյիշեալներէ.

1. Die Grundlage für eine neue Rangordnung der Werte. München, 1891. —
2. Weltfremd-weltfreund, Leipzig, 1893. —
3. Die Araner Mundart, 2 հոր. Marburg 1899. —
4. Der Sprachunterricht im Dienste der Geistesbildung, 1900. —
5. Die Klassifikation der Sprachen, 1901. —
6. Lehrbuch des Dialekts der deutschen Zigeuner, 1903. —
7. Die Aufgabe und Gliederung der Sprachwissenschaft, 1905. —
8. Die Verwandtschaftsverhältnisse der Bannsprachen, Göttingen, 1908. —
9. Die Sprachstämme des Erdkreises. Leipzig, 1909. —
10. Die Haupttypen des Sprachbaus. Leipzig, 1909. —
11. A Glossary to Donlevy's Catechism based on the Edition of 1742 ի Arch. f. keltische Lexikographie, 2, S. 1—131 (Ագնէս Գեանջեցեան Փինկի աշխատակցութեամբ). —
12. Die Grundbedeutung des grönländischen Subjektivs ի Sitzungsber. der Preuss. Akad. der Wissensch. 1905, S. 280—287. —
13. Der angebliche passivische Charakter des transitiven Verbs. ի Zeitsch. für vergl. Sprachforsch. 41, S. 209—282.

14. Die samoan Personal- und Possessivpronomina, *h Sitzungsber. der Preuss. Akad. der Wiss.* 1907, S. 721—742. — 15. Die Wanderungen der Polynesier nach dem Zeugnis ihrer Sprachen, *h Nachr. der Götting. Ges. d. Wiss. Phil.-hist. Kl.* 1909, S. 308—350 եւն:

¹ Հայագիտական համաժող.

1. Die französischen Laute des XIII. Jahrhunderts nach dem Zeugnis mittelarmenischer Transskriptionen. *h Die Neueren Sprachen.* 9, p. 385—391. — 2. Lehrbuch der neostarmenischen Literatursprache. Unter Mitwirkung von St. Kanajanz, bearbeitet von F. N. Finck. Vagrdschapat-Marburg, 1902 (Հմմտ. „Հանդ. Ամս.“, 1902, էջ 371—373). — 3. Նսրիսիանի Կիարացու Ἐκθεσις πρωτοκλησιῶν πατριαρχῶν τε καὶ μετροπολιτῶν. Հայերէն եւ յունարէն. Տիփլիս, 1902, 8°, էջ 120: Հմմտ. „Հանդ. Ամս.“, 1903, էջ 58—61: — 4. Ներքսի զըքսւսաստի կարգադրութիւն պատրիարքական աթոռոցն, հայերէն եւ յունարէն իրատարակեց Փ. Ն. Փինկ. Էջմիածին, 1902, 4°, էջ 45: — 5. Ցուցակ Տփիսիցի Արքաթ Թովմաիսեանի հայերէն ձեռագրերի: Հայագիտ., 1903, 8°, էջ XXIII + 260: — 6. Kleinere mittelarmenische Texte. Herausgegeben, mit Einleitung und Glossen versehen. *h Zeitschrift für arm. Philologie (= ZAPh.)* 1 (1903), S. 1—32, 97—120, 177—219, 301—352. 2 (1904), 80—111. — 7. Armen. մոյհ. ZAPh. 1 S. 170. — 8. Մամնիսիսութիւնը՝ J. Karst, Grammatik des Kilikisch-Armenischen. — L. Mseriantz, Studien zur armen. Dialektologie (ռուս.). — F. Murad, Ararat und Masis. ZAPh. 1, S. 171—176. — 9. Eine Bemerkung zu A. M. Meillet's Ansicht vom Wert der mittelarmenischen Transskriptionen. ZAPh. 2, S. 72—73. — 10. Zur Persönlichkeit des Chronisten Andreas. ZAPh. 2, S. 73—74. — 11. Մամնիսիսութիւնը՝ P. Rohrbach, Vom Kaukasus zum Mittelmeer. ZAPh. 2, S. 320. — 12. Ablative mit scheinbarer Lokativbedeutung. Արմասույ. 1905, S. 123—126. — 13. Die Stellung des Armenisch-Zigeunerischen im Kreise der verwandten Mundarten. Արմասույ. *h գրոց. Antiquariatskatalog* 9, Indien und Iran. Von Rudolf Haupt. Halle, 1905, S. 15. — 14. Die altarmen. Präposition and. *h թերթիկն Կոհն's Zeitschrift*, 39, S. 501—538. (Հմմտ. ՀԱ. 1905, էջ 96). — 15. Մամնիսիսութիւնը՝ N. Ter-Mikaelian, Das arm. Hymnarium. *h թերթիկն Գöttingische Gelehrten Anzeigen*, 1906, S. 239—249. — 16. Die ostarmenischen Laute des 15. Jahrhunderts nach den Transskriptionen in Hans Schiltbergers Reisebuch. *h թերթիկն Wissenschaftliches Korrespondenzblatt der Philologiae Novitates.* Novemb.-Dez. 1906, S. 35—43. (Հմմտ. ՀԱ. 1909, էջ 31): — 17. Geschichte der armen. Literatur. *h գլուխը Literatur des Ostens.* VII, 2. S. 77—274 [1907]. — 18. Die armen. Literatur. *h գլուխը Die Kultur der Gegenwart.* I. 7. S. 282—298. — 19. Die georgische Literatur, Աղղ, S. 299—311. — 20. Die Grundzüge des arm.-zigeunerischen Sprachbaus. Liverpool, 1907, S. 27. (հմտ. Journal of the Gypsy Lore Society, July, 1907.) — 21. Die Sprache der armenischen Zigeuner. St. Petersburg, 1907, *h թերթիկն Mémoires de l'Acad. Imp. des Sc. de St. Pétersb.* VIIIe Série, Cl. hist. philol. vol. VIII, Nr. 5. Հմմտ. ՀԱ. 1908, էջ 87. — 22. Verzeichnis der armenischen Handschriften der k. Universitätsbibliothek. Von F. N. Finck und L. Gjandschezian.

Tübingen, 1907. (Հմմտ. ՀԱ. 1907, էջ 141—143.) — 23. Armenische Palaeographie (h qhpv Atlas z. Katalog der arm. Handschr. Tübingen, 1907, 4°, S. 43 + Taf. X. (Հմմտ. ՀԱ. 1907, էջ 143.) — 24. Մասնակալումիսիս Fr. Maclet, Histoire d'Heraclius par l'évêque Sebêos. h թիւթիս Götting. Gelehrt. Anz. 1907 S. 207—210. — 25. Մասնակալում. J. Karst, Das armenische Rechtsbuch. h Götting. Gelehrt. Anz. 1909, S. 924—928.

Հ. Ն. ԱՊՐԻՆ

Պ Ա Տ Ս Ն Կ Ա Ն

ԲԻԻԶԱՆԴԻՈՆ ԵՒ ՊՐՈՍԿԼԱՍԱՆ

(Հարսնա-Ի-Բի-Ն)

Ձ. Դաշանց ապահովացումը:

Պարսիկ սովորութեան ալ համաձայն էր ազգային իրաւական դաշինքներուն պահպանութեան համար մասնաւոր ապահովացումներ տալ: Ամփանոս եւ Պրոկոպիոս կը յիշատակեն, որ դաշինքն ապահովելու համար բրեմն պատանդներ կը տրուէին, որոնք նոյնին գործադրութենէն վերջը կը փոխանակուէին: Սովորութիւն էր նաեւ երգամար հաստատութիւն տալ: Այսպէս Յովհաննոս Կայսեր եւ Շապուհ Բ. թագաւորին մէջ դրուած ամօթալի խաղաղութեան ժամանակ², Պրոկոպ Եւստափիանոս բերանը խորոզովու դէմ կշտամարնք կը դնէ, 532ի մշտնջենաւոր կոչուած խաղաղութիւնը չպահելուն համար, եւ այս կշտամարութիւնը ուրիշ տեղեր ալ կը կրկնէ³, Բայց որովհետեւ ապացոյց չկայ թէ խորով յիշուած խաղաղութիւնը պահելու երդում ըրած ըլլայ — նոյնը նաեւ Եւստափիան ըրած ըլլաւ էր, — ուստի հոս ալ կ'երեւայ թէ Պրոկոպ իւր Պարսից թագաւորին դէմ ունեցած հակակրութենէն մղուած կ'ուզէ հաստատել այն՝ զոր չի կրնար ապացուցանել:

Դարասի մէջ գրուած խաղաղութեան դաշինքը մեղի հասած տեղեկութեանց նայելով՝ թեպէտ երկու ինքնակալներէն երգամար հաստատուած չ'երեւար, բայց իրազօրները պատշաճ համարած են նոյն դաշանց կրօնական ոյժ մը տալ, որ նոյնափ զօրաւոր էր: Դաշինքին թիւ 12ին մէջ խաղաղութիւնը Աստուածութեան պաշտպանութեան կը յանձնուի, որմէ կը խըն.

գրուի եւ կը թախանձուի, որ դաշինքը յարգող կողման սիրով ու խնամքով օգնական ըլլայ, իսկ դաշինքէն շեղողին թշնամի եւ հակառակորդ հանդիսանայ: Կրօնական տարբերութեամբ հանգերձ հոս ընտրուած ձեւով կրցան երկու կողմերն ալ իրենք զիրենք կապուած համարել: Վասն զի եթէ կոչուած Աստուածութիւնը Հռովմայեցւոց համար քրիստոնէից Աստուածն էր, Պարսից համար ալ իրենց յարգած բարձրագոյն էակը՝ Արամազդն էր:

Եթէ այս կրօնական ապահովացումը պարզապէս մասնակիցներուն խղճին թող կը տրուէր, բայց ուրիշ ապահովացում մը աւելի գործնական արժէք մ'ունէր: Երկու դիպաց մէջ դաշանց որոշմանց վճայ աւելցուած էր բեկիշ յօդուածը, որուն համաձայն եթէ այս մասնաւոր պայմաններն չպահուէին՝ անպատճառ յաջորդելու էր դաշանց եղծում եւ խաղաղութեան բարձումը եւ ասով նաեւ միւս դաշնագիրը ipso iure կ'ազատէր իւր դաշանց մէջ ստացած պարտաւորութիւններէն, զ. օ. տարեկան վճարներէն: Այս ազդեցութիւնը կ'ունենար դաշինքը, երբ նոր ամրութիւններ կանգնելու արգելքը ոտքի տակ առնուէր (թ. 8)², եւ երբ այն ինքնակալը՝ որուն կը դիմուի ըստ թ. 11ի դէպքերու, քննա կողմն մէկ տարուան մէջ հատուցում ընելու, իւր պարտքը չի կատարէր³: Ստոյգ է խաղաղութեան հիմունք կազմող զխաւոր պայմաններուն ապահովացման համար բեկիշ յօդուածի մը պէտքը չկար, վասն զի ասոր կատարումէն կախում ունէր խաղաղութեան արժեքը կամ չարժեքը, սակայն մէկալ պայմաններուն համար այս յօդուածին պակասութիւնը այն նշանակութիւնը ունէր, որ նոյնին բաւարարումով անպատճառ խաղաղութիւնը տրուած համարուելու չէր:

¹ Ամփանոս ԻԵ. 7, 13. Պրոկոպ. ՊՊ Ա 21 (111).

² Ամփանոս անդ. "foederata itaque pace eaque iurisiurandi religionibus consecrata."

³ Պրոկոպիոս ՊՊ. Բ. 5 (170), Բ. 10 (190). Վասն Ինութ. Բ. 10 (237):

¹ Մեկանդր 213:

² ՊՊ. 212. — καὶ ἐκ τούτου διαλυθήσονται αἱ σπονδαί.

³ Անդ. Ծօոց ἐπ' ἐκείνῃ τῷ δόγματι διαλείσθω τὰ τῶν σπονδῶν.